

DOI: 10.55666/folklor.1292749

ARTVİN FOLKLOR ARAŞTIRMALARINDA BİR ÖNCÜ: MUSTAFA ÂDİL ÖZDER

Mehmet ÖZDEMİR*

Öz

İnsan yaşantısının toplamı olarak tanımlanan kültür, çeşitli bilim dalları tarafından incelenmektedir. Kültür araştırmaları tarihinde folklorun bir bilim dalı olarak keşfi ise yaklaşık iki asırlık bir geçmişe sahiptir. Avrupa'da Fransız İhtilali neticesinde ortaya çıkan ulusçuluk düşüncesi folklor araştırmaları tarihinde bir dönüm noktasıdır. Halk edebiyatı başta olmak üzere folklor araştırmalarına çekilen dikkat, ulus devlet düşüncesini pekiştirirken halkın maddi ve manevi yaratımlarının da öne çıkmasını sağlamıştır. Bu açıdan ilk yönelimlerde derleme çalışmaları dikkat çekmektedir. Türkiye'de 1900'lü yılların başında Ziya Gökalp'in başlatmış olduğu halka doğru hareketi kültürün kaynağından alınarak incelenmesi ve arşivlenmesi yönünde çalışmaları beraberinde getirmiştir. Bu makalede, Artvin folklor araştırmalarının tarihsel süreçlerinde önemli bir öncü ve derlemeci olan Mustafa Âdil Özder incelenmektedir.

Mustafa Âdil Özder, Artvin'de folklor araştırmalarını başlatan, kaynağından halkbilgisini derleyen ilk derlemecilerdendir. Türk Ocaklarının folklorun tespiti ve derlenmesi konusunda çalışmalara başladığı dönemde folklorla tanışmıştır. O, at sırtında Artvin şehrine bağlı köyleri bir bir gezmiş ve halk kültürü çalışmalarına ömrünü adanmıştır. Özder, yaşadığı coğrafyanın bakir bölgelerinde, bin bir zorlukla folklor araştırmaları yapmıştır. O, yapmış olduğu çalışmalarla zamanı aşmıştır; gelenekleri yerinde göreyerek kayıt altına almış, sınıflandırmış, bir kısmı üzerinde incelemeler yapmış, kitap, makale ve köşe yazıları yazmıştır. Artvin tarihi, etnografyası, folkloru ve edebiyatı alanında yapmış olduğu çalışmalar oldukça önemlidir. Özder, Artvin şehrine ait kültürel belleğin ortaya konulmasını sağlamıştır. Yazarın Artvin folkloru üzerinde yaptığı derlemeler günümüz araştırmaları açısından yol gösterici niteliktedir. Günümüzde popüler kültür etkisi altında pek çok gelenek geçmişteki canlılığını yitirmiş veya tamamen yok olmuştur. Bu açıdan geçmişte yapılan derlemelerin önemi büyüktür. Ayrıca Mustafa Âdil Özder, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında öğretmen olarak nice öğrenciler yetiştirmiş, aldığı idari görevlerle kurum kültürüne uzun yıllar hizmet etmiş bir devlet adamıdır. Özder, doğup büyüdüğü toprakların önemini bildiğinden buralara vefa borcunu ödemek için var gücüyle çalışmış il dışında da şehrin adını duyurmuştur. Sonuç olarak Özder'in ömrünü Artvin il ve ilçelerinde folklor araştırmalarına vakfettiği ve Türk kültürüne önemli hizmetlerde bulunduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Artvin, folklor, gelenek ve görenekler, âşık edebiyatı, sözlü tarih araştırmaları.

* Doç. Dr. Artvin Çoruh Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Artvin/Türkiye
mehmet_ozdemir@outlook.com.tr / ORCID ID 0000-0002-9046-4735

A PIONEER IN ARTVIN FOLKLORE RESEARCH: MUSTAFA ÂDİL ÖZDER

Abstract

Culture, defined as the sum total of human life, is studied by various branches of science. The discovery of folklore as a branch of science in the history of cultural research has a history of about two centuries. The idea of nationalism that emerged as a result of the French Revolution in Europe is a turning point in the history of folklore research. The attention drawn to folklore research, especially folk literature, reinforced the idea of the nation-state and brought the material and spiritual creations of the people to the fore. In this respect, the significance of compilation studies in the first orientations draws attention. In Turkey, the movement towards the public, initiated by Ziya Gökalp in the early 1900s, brought along studies to examine and archive culture from its source. In this article, the historical processes of Artvin folklore research are analyzed within the scope of Mustafa Âdil Özder, an essential pioneer and compiler.

Mustafa Âdil Özder is the first compiler who started folklore research in Artvin and compiled folklore from its source. He met folklore during the period when the Turkish Hearths started to work on the identification and compilation of folklore. He traveled to the villages of Artvin on horseback and devoted his life to folk culture studies. Özder conducted folklore research in the virgin regions of the geography where he lived, with a thousand difficulty. He transcended time with his researches; he saw the traditions on the spot, recorded and classified them, analyzed some of them, wrote books, articles and columns. His works on the history, ethnography, folklore and literature of Artvin are crucial. Özder has ensured that the cultural memory of the city of Artvin is revealed. The author's compilations on Artvin folklore are instructive for today's research. Today, under the influence of popular culture, many traditions have lost their vitality or disappeared completely. In this respect, the compilations made in the past are of great importance. In addition, Mustafa Âdil Özder is a statesman who trained many students as a teacher during the founding years of the Republic of Turkey and served the corporate culture for many years with his administrative duties. Özder, knowing the significance of the lands he was born and raised, worked with all his might to repay his debt of loyalty to these lands and made the name of the city known outside the province. As a result, it can be said that Özder devoted his life to folklore research in Artvin provinces and districts and made significant services to Turkish culture.

Keywords: Artvin, folklore, tradition and customs, ashik literatüre, oral history research

Giriş

Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi şehirlerinden biri olan Artvin, Gürcistan'a ve Doğu Anadolu'ya açılan bir kapı konumundadır. Artvin, coğrafi konumu itibarıyla bir geçiş noktası olduğu için yörede kültürel etkileşimlerin çeşitliliğini görmek mümkündür. Bir yönüyle Karadeniz kültürünün hâkim olduğu coğrafya, Doğu Anadolu'ya açılan bir kapı olması hasebiyle Ardahan, Kars ve Erzurum kültürlerinden görüntüler taşımaktadır. Yine yörenin coğrafi konum olarak Gürcistan'a sınır komşusu olması ve tarihten beri süregelen ilişkiler Türk-Gürcü etkileşimlerini en üst düzeye taşımıştır. Yörede birbirinden farklı etnik unsurların (Türkler, Lazlar, Gürcüler, Poşalar vb.) yaşaması kültürel çeşitliliği arttıran bir başka özellik olarak dikkati çekmektedir. Artvin'in coğrafi yapısının oldukça engebeli olması şehirde yaşam alanlarını daraltmış ancak bu durum doğal güzelliğin, gelenekselliğin ve kültürel çeşitliliğin korunmasını sağlamıştır. Tüm bu sıralananlar birlikte değerlendirildiğinde Artvin coğrafyasının Türk folkloru açısından incelenmesinin gerekliliği açık bir şekilde görülmektedir. Bu doğrultuda Artvin folklor araştırmaları tarihine bakıldığında en çok Mustafa Âdil Özder ismiyle karşılaşılmaktadır. Bu makalede Artvin ve Türk folklor araştırmaları tarihinde önemli bir isim olan Mustafa Âdil Özder'in hayatı ve bırakmış olduğu eserleri, tarihi, kültürel ve coğrafi bağlamda incelenmektedir.

Folklor araştırmaları tarihinde yapılan çalışmaların birbirini tamamlar nitelikte olduğu bilinmektedir. İlk dönem araştırmalarının temel dayanak noktasını oluşturan derleme faaliyetleri, sahadan verilerin elde edilmesi açısından son derece önemlidir. Bu dönemde yapılan derleme çalışmalarında anket, mülakat ve gözlem yöntemleri kullanılmıştır. Halk bilimi araştırmalarında veri toplayan kişiler beceri, teknik kullanma ve bilgi düzeyi bakımından amatör ve uzman olarak iki boyutta ele alınmaktadır. Amatör derlemeci sahadan araştırma için gerekli eğitimleri almamıştır; genellikle yöntemler konusunda bilgi eksiklikleri vardır; hangi yöntemi ne amaçla ve nasıl kullanacağına yönelik kararları anlıktır; derlemelerinde teyp, fotoğraf makinesi, ses kayıt cihazı, kamera vb. gibi teknolojik araç gereçleri ya sınırlı kullanır ya da hiç kullanmaz. Genellikle anlatılanları dinler ve aklında kalanları sonradan yazıya geçirir. Eğer derleme sürecinde ses kaydı aldıysa bunu dilediği gibi yazıya geçirir. Anlatı esnasında hoşuna gitmeyen, kendince başarısız bulduğu veya başka bir sebeple beğenmediği noktaları deşifre etmez. Uzman veya profesyonel derlemeci ise genellikle yapacağı iş konusunda eğitim almış, yöntem ve teknikler konusunda donanımlı kimsedir. Uzman derlemeci sahaya çıkmadan süreci planlamakta, teknolojik araç-gereç kullanmaya dikkat etmektedir. Folklor ürününü sahadan kaynak kişinin anlattığı-gösterdiği şekliyle dinleyip-izleyip kaydetmektedir. Uzman derlemeci sahadan elde ettiği bütün verileri hiçbir önyargı taşımaksızın kaydeder. Tarafsız bir gözlem, görüşme ve derleme süreci planlar. Folklorun küçük gruplarda ortaya çıkan artistik bir iletişim biçimi (Ben Amos, 2006: 52) olduğunu bildiği için çalışmalarında duygusal davranmaz. Derleme sürecini baştan sona bilimsel bakış açısıyla yönlendirmektedir. Bu değerlendirmeler doğrultusunda bütün olarak bakıldığında Türk folklor araştırmaları tarihinde yapılan ilk çalışmaların genellikle amatör derlemeciler tarafından yapıldığı görülmektedir. Bu durum konuya yönelik olumsuz bir tespit olmaktan öte araştırmalar tarihinin geçmişi ve Türkiye'de folklorun bir ilim şubesi olarak kurumsallaşma süreciyle yakından ilgilidir. Çünkü folklorun bir bilim dalı olarak gelişmesinde hiç şüphesiz derleme çalışmalarının büyük bir yeri vardır.

Türkiye'de folklorun kavramsal olarak ele alınmasında Ziya Gökalp, Mehmet Fuad Köprülü ve Rıza Tevfik Bölükbaşı tarafından yazılan makalelerin ayrı bir yeri vardır. Söz konusu yazılarda Türk araştırmacılar tarafından terminolojik bakımdan ilk defa "halkiyat" ve "folklor" sözcükleri kullanılmıştır (Çobanoğlu, 2005: 45). Folklorla dikkat çekilmesiyle derleme çalışmaları yapılmaya başlanmıştır. Dursun Yıldırım'ın ifadesiyle Türk folklorunun "Türkçü devresi" (1908-1920) olan bu dönemde derleme çalışmaları Türk Ocakları eliyle yürütülmüştür (1998: 65). Türk Ocaklarının 1931 yılında kapatılmasıyla derleme işlerini Halkevleri devralmıştır.

Türkiye'de folklorun bilim dalı olarak kurumsallaşması ise 1939 yılında Ankara Üniversitesi'nde Pertev Naili Boratav tarafından "halk edebiyatı" kürsüsünün kurulmasıyla olmuştur. Mehmet Tuğrul ve İlhan Başgöz, Türkiye'nin ilk halk edebiyatı doktorları olarak bu kürsüde yetişmiştir. Ancak 1948 yılında kürsünün ideolojik sebeplerle kapatılması, halk edebiyatı araştırmalarını bir süre daha belirsizliğe itmiştir¹ (Çobanoğlu, 2005: 47). Kürsünün kapatılması folklorun üniversitelerdeki gelişimini etkilemesine rağmen

farklı ortamlarda derleme, araştırma ve inceleme çalışmaları sürmüştür. Bu açıdan Karadeniz'in küçük şehri Artvin'de kendini derleme, araştırma ve üretmeye adan Mustafa Âdil Özder ismi üzerinde ayrıca durulması gerekmektedir. Yazın hayatı boyunca daha çok Artvin ili özelinde çalışmalar yapan Mustafa Âdil Özder, ömrünü Türk halk edebiyatı araştırmalarına adanmıştır.

Mustafa Âdil Özder'in yapmış olduğu saha araştırmaları, derlemeler, incelemeler ve bunların yayımları incelendiğinde üzerine aldığı sorumluluğun değeri anlaşılmaktadır. Çoğu zaman gönüllülük esasına dayanan kültürel çalışmalarda araştırmacıların kendinden, ailesinden ve yaşamından ödün vererek çalıştığı bilinmektedir. Mustafa Âdil Özder'in Cumhuriyet'in henüz genç devresinde üzerindeki bu sorumluluk, aldığı eğitim ve kendi kişiliğinde mahfuzdur. Çünkü Özder, Mustafa Kemal Atatürk'ün “Öğretmenler! Yeni nesil sizlerin eseri olacaktır” düsturunu benimseyen bir öğretmen ve folklor araştırmacıdır.

Mustafa Âdil Özder'in Hayatı

Artvin'in önemli isimlerinden ve değerlerinden biri olan Mustafa Âdil Özder, 27 Nisan 1907 (Rûmî 14 Nisan 1323)² tarihinde Artvin ili Yusufeli ilçesine bağlı Demirkent (Erkinis) köyünde dünyaya gelmiştir. Annesi Fatma Hanım babası ise muallim Mehmet Razi Efendi'dir. Mustafa Âdil Özder babası ve annesiyle birlikte 1915 yılında I. Dünya Savaşı sırasında henüz sekiz yaşındayken Yusufeli ilçesindeki köylerinden Çorum'un Sungurlu ilçesine göç ederler (Karasüleymanoğlu, 1972: 13).

Özder ve ailesinin Sungurlu'ya göçmesine neden olan olayların başlangıcı 19. yüzyılın son çeyreğine rastlamaktadır. Tarihte 93 Harbi olarak geçen 1877-1878 Rus-Osmanlı Savaşı Artvin açısından ayrıca önem arz etmektedir. Osmanlı devletinin pek çok cephede başarısızlıkla sonuçlanan savaşları Sovyet Rusya'yı cesaretlendirmiştir. Sovyet Rusya'nın başlattığı işgal hareketi bölgede ciddi karışıklıklara neden olmuştur. Özellikle belirtilen dönemde Rus ve Ermeni tehdidi bölgeden yoğun göçlerin yaşanmasında etkili olmuştur. Ermeni komitacıları bölge halkını yerinden sürmüş, mallarını yağmalamış, yangınlar çıkarmış, taciz ve tecavüz gibi sayısız fiile maruz bırakmıştır; ayrıca bu zorbalıklar arasında çok sayıda ölüm olayı da kayıtlara geçmiştir (Özder, 2017c: 67).

Yörede yaşayanlar bu savaşa “Büyük Vayna”, savaştan kaçan göçmenlere de “Kaça Kaç” demişlerdir (Özder, 2017c: 102). Rus birlikleri ülkelerinde çıkan ihtilal neticesinde 1917 yılı sonlarından itibaren Artvin topraklarını terk etmeye başlamıştır. Sovyet Rusya bölgeden çekildikten sonra ortaya çıkan boşluktan faydalanan İngilizler ve bir süre sonra Gürcü kuvvetleri Artvin bölgesini işgal etmiştir. Ancak bu işgaller de kısa sürede sona ermiştir. Rusya ile TBMM arasında imzalanan Moskova ve Kars antlaşmalarıyla doğu sınırı kesin olarak çizilmiştir. Ancak Artvin şehri 23 Şubat 1921 tarihine kadar 43 yıl boyunca işgaller altında pek çok zulme maruz kalmıştır (Özder, 2017c: 121-150). Günümüzde Artvin halkı 7 Mart 1921 tarihini şehrin kurtuluş günü olarak kutlamaktadır.

Ailesiyle beraber Rus ve Ermeni zulmünden kaçan Mustafa Âdil Özder, 1916 yılında Sungurlu'da altı sınıflı bir okul olan “Kenz'ül-İrfan Nümune Mektebi”nde ilköğrenimine başlar. Okulun, 211 numaralı öğrencisi olan M. Âdil Özder 1920 yılına kadar bu okulda öğrenimine devam eder. Henüz 13 yaşındayken annesini kaybeden Mustafa Âdil Özder, Artvin'deki durumun düzelmesi ve savaş tehdidinin ortadan kalkmasıyla ailenin diğer fertleriyle birlikte 1920 yılında eylül ayının ortalarına doğru Demirkent köyüne geri döner (Karasüleymanoğlu, 1972: 13).

Mustafa Âdil Özder, Demirkent köyünde üç yıl boyunca babasından eğitim almış ve 1923 yazında Yusufeli Merkez Numune Mektebi'nde girdiği sınavlarda başarılı olarak ilkokul diploması almıştır. Dede ve baba mesleği olmasından dolayı öğretmenliğe ilgi duyan Özder, Cumhuriyetin ilanına rastlayan 29 Ekim 1923 günü Erzurum Dârülmualimîn Mektebine kaydolar. Beş yıl süren eğitimini başarıyla tamamlayan Mustafa Âdil Özder, 18 Ekim 1928 yılında Çanakale ili Bayramiç ilçesine öğretmen olarak görevlendirilir. Özder ilk görev yeri olan Bayramiç Merkez Zaferi Millî Mektebi'nde sadece bir yıl çalışmıştır. O, 1930 ila 1952 yılları arasında Artvin'e bağlı çeşitli okullarda öğretmen ve müdür olarak görev yapmıştır. Mustafa Âdil Özder 1930 yılında köylüsü olan Kıyafet Hanım ile evlenir. Özder çiftinin bu evlilikten Nihal (1931), Turan (1933) ve Demiray (1936) adlarında bir kız iki erkek çocuğu dünyaya gelir. 1952 ila 1965 yılları

arasında 12 yıl süreyle Bursa merkezde yer alan 11 Eylül Okulu'nda öğretmen olarak çalışmıştır (Önder, 1966: 4214). Özder, 1965-1967 yılları arasında Ankara'da Altındağ İlköğretim Müdürlüğü görevinde bulunmuştur. 1967-1971 yılları arasında Millî Eğitim Bakanlığı Millî Folklor Enstitüsü'nde uzman olarak çalışmıştır. 1971 yılının Eylül ayında mesleğinin 43. hizmet yılında 64 yaşındayken kendi isteğiyle emekliliğe ayrılmıştır (Karasüleymanoğlu, 1972: 17). Mustafa Âdil Özder emekliliğe ayrılınca Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü'ne bağlı Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu (TÜYA-TOK) projesinde sözleşmeli olarak görev almıştır. Bu alanda çok kıymetli toplu katalogların hazırlanmasına hizmet etmiştir (Toygar, 1988: 107-109). Özder, eski yazma eserlerle ilgilenmiştir; eski harfli metinleri okuma konusundaki hâkimiyeti oldukça iyidir; bu alanda bilgi, birikim ve tecrübesini yaşamının son yıllarına değin aktarmıştır. 1987 yılında aniden rahatsızlanan Mustafa Âdil Özder, 11 Kasım 1987 tarihinde 70 yaşındayken vefat etmiştir. Özder'in cenazesi Ankara-Cebeci Asri Mezarlığına defnedilmiştir (Tokdemir, 1995: 18).

Fotoğraf 1: 1954 yılındaki fotoğrafta, sağ başta oturan M. Âdil Özder, yanında eşi Kıyafet Hanım. Arkada oğulları, sağ başta Turan Özder, solda Demiray Özder ve ortada Nihal Özder (Karasüleymanoğlu, 1972: 16).

Mustafa Âdil Özder, mesleki yaşamı boyunca öğretmenlik ve idarecilik görevleri sırasında çeşitli sosyal-kültürel faaliyetlerde yer almıştır. Özellikle Artvin ile ilçelerini geliştirmek, teşkilatlandırmak ve tanıtmak için var gücüyle çalışmıştır. Özder Artvin'de çalıştığı süre boyunca 1933-1936 yılları arasında Borçka Çocuk Esirgeme Kurumu yönetiminde bulunup 1936-1941 yılları arasında aynı kurumun Şavşat Şube Başkanlığını yapmıştır. 1941-1948 yılları arasında Şavşat Halkevi Başkanlığı, 1942-1944 yılları arasında Kızılay Şavşat Şube Yönetim Kurulu Üyeliği görevlerinde bulunmuştur. 1945-1948 yılları arasında Şavşat İmar ve Güzelleştirme Derneğini kurmuş, başkanlığını yapmıştır. 1948-1950 yılları arasında Artvin Halkevi'ne Kitaplık Kolu Başkanı olarak hizmet etmiştir. 1956-1972 yılları arasında Ankara'da Artvin Turizm ve Tanıtma Derneği kurucuları arasında ve yönetim kurulunda yer almıştır. 1965 yılından itibaren Türk Dil Kurumu üyeliği görevini de üstlenmiştir. 1970-1972 yılları arasında Ankara'da Artvin Yüksek Tahsil Talebe Derneği'nde yönetim kurulu üyeliği yapmıştır (Karasüleymanoğlu, 1972: 17-18).

Mustafa Âdil Özder oldukça aktif bir kişiliktir; araştırmayı, okumayı ve yazmayı yaşam tarzı haline getirmiştir. Yaşamı boyunca gerek kitap gerek makale olmak üzere çok sayıda çalışmaya imza atmıştır. Çetin görevlere talip olması, kültür ve tanıtım işlerindeki öncü rolü, sosyal meselelere yaklaşımı gibi özellikleri öne çıkan yönleridir. Bu açıdan bakıldığında Meydan Larousse ansiklopedisinde biyografisine yer verilmiş olması tesadüf değildir. Söz konusu ansiklopedide Mustafa Âdil Özder'in yaşamı, eğitimi, iş hayatı ve eserleri birer cümleyle verilmiştir (Meydan Larousse, 1992: 368).

Mustafa Âdil Özder yapmış olduğu çalışmalarla bugün Artvin folklorunun bilimsel çevrelerde tanıtılmasına ve incelenmesine vesile olmuştur. Özder'e bir vefa borcu olarak Yusufeli Belediyesi 29 Ekim 2016 tarihinde "*Mustafa Âdil Özder Yusufeli Kültür ve Tarih Araştırmaları Merkezi*"ni kurmuştur. Bu

merkez, yöre tarihi, kültürü ve edebiyatı hakkında kitap, dergi, makale, gazete, resim, fotoğraf, video vb. çalışmaların sergileneceği bir kütüphane şeklinde düşünölmüştür (URL-1).

Mustafa Âdil Özder'in Yazı Hayatı ve Halkbilimci Kişiliği

Mustafa Âdil Özder'in yazın dünyasına girişi ilkokul yıllarına değin gitmektedir. Aydın Karasülemanoğlu ile yaptığı bir röportajda yazma konusundaki heyecanını, ilkokul yıllarında Türkçe dersine giren Osman Refet Bey isimli hocasına borçlu olduğunu belirtir. Özder, ders kapsamında yazdığı kompozisyonlarla hocasından övgü almıştır. Yazmaya ilgisi konusunda ise Erzurum'da öğretmen okulu günlerinin ayrı bir yeri vardır. Özder, öğretmen okulunda ikinci sınıfta eğitim görürken dönemin Millî Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi'nin [Tanrıover] okullarını ziyaret ettiğini belirtir (1972: 18-20).

Hamdullah Suphi, o dönem aynı zamanda Türk Ocaklarının Genel Başkanı³ ve Türkçölük düşüncesinin en coşuklu temsilcilerindedir. Kurtuluş Savaşı yıllarında Anadolu'da fikri mücadelesiyle Mustafa Kemal'e de yakın bir isimdir. Milletvekili, bakan ve büyükelçi olarak hizmet ettiği Cumhuriyet'e, en önemli katkıları hiç şüphesiz inkılapların halk tabakaları arasında benimsenmesinde olduğu kadar Türk Ocakları yoluyla kültürün derlenip arşivlenmesinde olmuştur. Bu dönemde Türk Ocakları, Mustafa Kemal ve İsmet Paşa'nın (İnönü) desteğiyle ülke çapında hızlı bir teşkilat yapısına kavuşmuştur (Sarınay, 2004: 273-275).

Türk Ocakları'nda etkili isimlerden biri olan Ziya Gökalp halk medeniyetinin önemini bildiği için halka doğru gidilmesi gerektiğini düşünmektedir. Ziya Gökalp'in 1923 yılında yayımlanan *Türkçölüğün Esasları* adlı eserinde "halka gitmek, harsa gitmek" (1976: 41-42) şeklinde formüle ettiği yaklaşım önce Türk Ocakları daha sonra Halkevleri sayesinde hayata geçirilmiştir. Türk Ocakları genç Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren kültür işlerini de üstlenmiştir. Ülkenin dört bir yanında açılan şubeler aracılığıyla mahalli ağız, türkü, atasözü, masal ve oyun derlemeleri yapılmıştır (Sarınay, 2004: 309). Bu anlamda Hamdullah Suphi'nin hem bakan hem de genel başkan olarak ülke genelinde okulları gezerken öğretmenlere de birtakım talepler iletmişi ve öğrencilerin derleme faaliyetlerine yönlendirilmesini istediği düşünölmektedir. Çünkü Âdil Özder'in belirttiğine göre dönemin Millî Eğitim Bakanı olan Hamdullah Suphi'nin ziyaretinden sonra öğretmen okulu müdürü olan Cemal Gültekin Bey öğrencilerine "âdet ve an'aneler" konusunda bir yaz ödevi vermiştir. M. Âdil Özder, bu ödevin yazın hayatında ayrı bir yeri olduğunu belirtir (Karasülemanoğlu, 1972: 20).

Özder'in eğitim gördüğu okulun müdürü olan Cemal Gültekin, aynı zamanda 1924 yılında kurulan Erzurum Muallimler Birliğinin de bir üyesi ve reisidir. Hamdullah Suphi'nin ziyareti ve Türk Ocağı'nın Erzurum şubesinin 9 Temmuz 1925 tarihinde açılması, (Küçükuğurlu, 2012: 130-133) öğretmen okulu öğrencilerine halk kültürü derlemelerinin verilmesi planlı ve programlı bir şekilde hareket edildiğini göstermektedir. Okul müdürü tarafından verilen bu ödev için Özder, o günün koşullarında elinde bir rehber olmaksızın sahaya çıkmış ve derlemeler yapmıştır. Bu konuda kendisiyle röportaj yapan Aydın Karasüleymanoğlu'na şu bilgileri aktarmıştır: "Bugünkü anlamıyla halkın gelenek, görenek ve inanmalarını yansıtabilecek bilgileri istenir şekilde nasıl ve kimlerden öğrenip yazacağımızı bilmediğimiz için ben şahsen 'evlenme-düğün, askere gidiş ve dönüş, gurbete çıkış' gibi birkaç basit ve kısa bilgileri derleyip tatil sonu okula götürmüştüm" (1972: 21).

Osmanlı-Rus savaşı sonucunda ailesiyle birlikte Artvin'den göç eden, daha sonra ailesiyle köyüne dönen Mustafa Âdil Özder, vatan toprağının kıymetini en iyi bilenlerdendir. Türk folklor araştırmalarının "Türkçü devresinde" doğmuş ve eğitim almış bir kişi olan Mustafa Âdil Özder, millî kimliğin ve kültürün yeni kurulan devletin bekası için önemini daha okul yıllarında kavramış olmalıdır. (Yıldırım, 1998: 65). Dolayısıyla ilk ödevden itibaren yazmaya karşı olan bu merakı aldığı eğitimle ilgilidir. Söz konusu dönemde Türk Ocakları yurt sathında organize bir şekilde halk hayatını gözlemlemekte, Cumhuriyetin temellerinin sağlamlaştırılması için halka gidilmesini önemsemektedir.

Mustafa Âdil Özder'in Erzurum öğretmen okulundaki öğrenciliği sırasında yapmış olduğu bu küçük yaz ödevi şeklindeki derleme faaliyeti folklor ve sahaya olan merakını fark etmesinde etkili olmuştur. "Öyle ki sonraki tatil aylarındaki çalışmalarım, o duygu ile beni daha verimli çalışmalara yönelten tek etken oldu diyebilirim" (Karasüleymanoğlu, 1972: 21). Özder, öğretmen okulunda üçüncü sınıfta öğrenimine devam

ederken yazılarını yayımlamak maksadıyla arkadaşlarıyla birlikte “Türk Çocuğu⁴” adlı bir dergi çıkartmıştır (Önder, 1966: 4214). Özder, mezun olup öğretmenlik mesleğine başladıktan sonra Türk Dil Kurumunun başlattığı “*Halk Ağzından Derlemeler*” adlı çalışmalara katılmıştır (Meydan Larousse, 1992: 368). Kurum tarafından hazırlanan derleme kılavuzu işini oldukça kolaylaştırmıştır. Kendisine verilen halk ağzından söz derleme görevini kılavuz yardımıyla kolaylıkla yapmıştır. Özder, kılavuz sayesinde neyi, nasıl yapacağını öğrenmiştir. Bu durumu kendi ifadesiyle şu şekilde açıklamıştır: “Çalışmalarım daha metotlu, düzenli, verimli olmağa yönelmiştir” (Karasüleymanoğlu, 1972: 22).

Ülke çapında yapılan derlemeler için Türk Dil Kurumu tarafından sağlanan derleme kılavuzunun araştırmacılara yol gösterdiği söylenebilir. Çünkü Türkiye’de halk biliminin bilimsel çevrelerde bağımsız bir disiplin olmasından evvel yapılan bu çalışmalar oldukça önemlidir. Söz konusu dönemde halk bilimine yönelik çalışmalarda üniversitelerin etkisi sınırlıdır. Bu açıdan bakıldığında TDK’nın hazırladığı söz konusu kılavuzun araştırmacıların derleme işinin önemini kavramalarını sağladığı söylenebilir. Özder, bu süreci şu şekilde açıklamaktadır: “Halk kültürüne ilişkin en basit sandığımız bilgileri derledikçe bu işi tavsatmak [yavaşılatmak] şöyle dursun, inceledikçe öğrenme isteğim gittikçe artmış, hatta bir türlü ‘halk bilgileri âşıklığı’ denebilecek çok etkin bir nitelik kazanmıştır” (Karasüleymanoğlu, 1972: 22).

“Türk Dilini Tetkik Cemiyeti”, 1932-1934 ve 1952-1959 yılları arasında yurt çapında meraklılar ve gönüllüler aracılığıyla derlemeler yaptırmıştır. Önemli bir bölümünde Mustafa Âdil Özder’in de yer aldığı söz konusu derlemeler öncelikle 6 cilt halinde “Söz Derleme Dergisi”, sonradan “Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü” adıyla 12 cilt halinde yayımlanmıştır (Türk Dil Kurumu, 1993: V). İki farklı yıl aralığında yapılan bu derleme çalışmalarının ilkinde katılan derlemecilerin isimlerini içeren bir liste yapılmamıştır. Ancak Özder’in 1930-1952 yılları arasında öğretmenlik mesleğini Artvin’de icra ettiği düşünülürse ilk derleme çalışmasına katıldığı anlaşılabilir. Ayrıca Karasüleymanoğlu tarafından hazırlanan biyografisinde Özder, öğretmenlik yıllarının ilk dönemlerinde derleme çalışmalarının kendilerine kurum tarafından ödev olarak verildiğini belirtmiştir (1972: 22). 1952-1959 yılları arasında kapsayan ikinci büyük derleme çalışmasına ait listede Mustafa Âdil Özder’in Artvin, Şavşat ve Yusufeli ilçelerinden 500 fiş gönderdiği kaydedilmiştir (Türk Dil Kurumu, 1993: V-XXV). Mustafa Âdil Özder’in Türk halkının söz varlığının derlenmesini içeren bu büyük projenin bir üyesi olması, Artvin’de derlemeler yapması folklorla olan ilgisini gösteren önemli bir ayrıntıdır.

Mustafa Âdil Özder, MİFAD Folklor Arşivi’nde yer alan bir belgede ilk yazılarını Artvin ve Kars Halkevi dergilerine verdiğini belirtmiştir (Toygar, 1988: 109). Saha derleme ve gözlemleri sonucu yazdığı yazılarını Çoruh ve Doğuş dergilerinde yayımlamıştır. Bu manada 1938 yılında Artvin Halkevi dergisi olan Çoruh’ta “*Çoruh’un Halk Şairlerinden Bazı Notlar*” ile “*Çoruh Halk Şairlerinden Muhibbî Baba*” makalelerini yayımlamıştır. 1939-40 yıllarında Kars Halkevi dergisi olan Doğuş’ta yayımlanan “*Ardanuçlu Sıtkî*”, “*Yusufelili Şamili*”, “*Karlı Ali Şevket Hakkında Notlar*” adlı makaleleri söz konusu girişimlere örnek gösterilebilir. Özder’in sadece bu yazıları bile Artvin folkloru, halk şiiri ve âşıklık geleneği sahasına daha fazla ilgili olduğunu göstermektedir (Önder, 1966: 4214). Çoruh vadisini âşıklık geleneğinin güçlü olduğu bir bölge olarak keşfeden Özder, elbette halk bilimine duyduğu heyecanı çalışmalarına yansıtmıştır.

Mustafa Âdil Özder, 20. yüzyıl âşıklık geleneğinin son güçlü temsilcileri arasında kabul edilen önemli isimlerle tanışma, onları dinleme ve derleme fırsatı bulmuştur. Yusufelili Huzûrî, Ardanuçlu Efkarî, Posoflu Müdamî bunlardan bazılarıdır (Önder, 1966: 4214). Huzûrî ile ilgili derlemelerini kitap olarak bir araya getirmiş ancak sağlığında yayımlama fırsatı bulamamıştır⁵. Mustafa Âdil Özder, kendisi âşık tarzı şairler yazmıştır. Müdamî, Efkarî gibi bazı âşıklarla karşılaşmalar yapmıştır (Tokdemir, 1995: 148-173). Özder’in çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanan makaleleri incelendiğinde 1930 ila 1952 yılları arasında Artvin’de çok sayıda derleme yaptığı açık bir şekilde görülmektedir.

Türkiye’de halk biliminin tarihi gelişiminde üniversitelerde yapılan folklor araştırmalarının yanı sıra 16 Mayıs 1966 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde Milli Folklor Enstitüsü’nün kurulmasıyla folklorla bakışın daha sistemli ve kadrolu olduğu görülmektedir. Folklorun bir araştırma alanı, folklorcuların da bir meslek grubu olarak tanımlanmasıyla halk bilimine bakışın daha profesyonel bir gelişim seyrettiği söylenebilir. Bu dönemde yapılan öncü çalışmalara bakıldığında da Mustafa Âdil Özder adıyla

karşılaşmaktadır. Bilindiği üzere Mustafa Âdil Özder, 1967-1971 yılları arasında Millî Eğitim Bakanlığı Folklor Enstitüsü'nde uzman olarak çalışmıştır. Millî Folklor Enstitüsü, kendi personeliyle ilk saha araştırmasını Uzman Mustafa Âdil Özder eliyle yapmıştır. Özder, bu derlemeye ilişkin raporda süreci şu şekilde anlatmaktadır: “16 Mayıs 1967 gün ve 152 sayılı onayı ile 1250 liralık geçici görev yolluğu avansımı olarak Ankara'dan 3 Temmuz 1967 sabahı vazifeye hareket ettim” (Özder, 1967: 4574).

Mustafa Âdil Özder'in kaleme aldığı rapor incelendiğinde 3 Temmuz ila 2 Ağustos 1967 tarihlerini kapsayan bir aylık sürede çok verimli bir derleme gezisi yaptığı görülmektedir. Söz konusu gezi Erzurum, Kars, Ardahan ve Artvin il/ilçelerini kapsamaktadır. Bu gezi sürecinde Özder, Erzurum'da Yaşar Reyhanî, Kars'ta Gülistan Çobanoğlu ve oğlu Murat Çobanoğlu, Ardahan'da Posoflu Müdamî, Artvin'de Âşık Efkârî başta olmak üzere çeşitli âşık ve hikâyecilerden derlemeler yapmıştır. Âşık deyişleri, hikâyeler, masallar, efsaneler, menkıbeler, mevlid metinleri, yağmur duası vb. bu derlemeler neticesinde kayda alınmıştır. Bu gezi esnasında doğduğu köyü de ziyaret etmiş ve Âşık Muhibbî'nin mezarının yapılmasına vesile olmuştur. Özder, Kars'ın Susuz ilçesinde derleme esnasında Atatürk Üniversitesi öğretim elemanı Dr. Muhan Bali ve İndiana Üniversitesi'nden İlhan Başgöz'le de karşılaşmıştır. Ayrıca gezide enstitü için gönüllü derlemecilerle antlaşmalar sağlanmıştır (Özder, 1967: 4574-4576).

Mustafa Âdil Özder'in kültürün bir araştırma konusu olduğunu keşfetmesiyle bu işi şevkle yapması hayatının oldukça verimli ve üretken geçmesini sağlamıştır. Aydın Karasüleymanoğlu, Mustafa Âdil Özder'in halk bilimine olan ilgisi konusunda şunları kaydetmiştir: “O, tek maaşıyla dağ taş at sırtında gezerek araştırmalar yaptı, kitaplar çıkardı. Hem emek hem de maddi kayıplar vererek yöresinin tarihini, halk bilimini araştırdı. Köydeki saz şairlerini edebiyat çevrelerine tanıttı. Kısacası Artvin kültürüne unutulmaz katkılar yaptı” (Özder, 2017c: 12).

Fotoğraf 2: Mustafa Âdil Özder (Özder, 2021a: 93).

Yapılan literatür taraması neticesinde Mustafa Âdil Özder tarafından yazılan 18 adet kitap tespit edilmiştir. Bu kitaplar yayımlanma tarihlerine göre şu şekilde sıralanabilir: 19. *Yüzyıl Çoruh Halk Şairlerinden: Yusufeli'li Muhibbî* (1940). *Çoruh-Şavşat* (1945). *Türk Çoruh'ta Kurtuluş ve Anavatana Kavuşma Anlamı* (1948). *Yakın Yurt* (1950). *Doğu İllerimizde Âşık Karşılaşmaları* (1965). *Ölümünün 100. Yılında Yusufeli'li Âşık Muhibbî ve Mevlid-i Şerif* (1967). *Yazı ve Resimlerle Çevre İncelemesi, Artvin İli-I (Abdullah Aydın ile birlikte)* (1969). *Artvin Folkloru* (1970). *Şavşatlı Recai ve Eseri Hediye'tül İhvan* (1970). *Öğrencilere İlköğretim Programına Göre Artvin Bilgileri* (1971). *Kurtuluşunun 50. Yılı Dolayısıyla Artvin ve Çevresi, 1828-1921 Savaşları* (1971). *Tarihte Çıldır (Ahıska) Atabeyleri ve Torunları* (1971). *Resimli Artvin İli Bilgileri-I* (1971). *Türk Folklor ve Etnografya Bibliyografyası* (1971). *Muhibbî İli Esmahan Hikâyesi* (1975). *Folklor Araştırmaları Yıllığı* (1975). *İki Halkbilimci: Hamit Zübeyr Koşay-M. Şakir Ülkütaşır* (1978). *Türk Halkbiliminde Düğün Evlilik Akrabalık Terimleri Sözlüğü* (1981). Burada sıralanan kitapların önemli bir kısmı folklor konuludur; ancak bazı eserleri biyografi, tarih, coğrafya, eğitim ve inanç üzerindedir.

Bu kitaplardan bir kısmı sadece bir kez neşredilmiştir; dolayısıyla günümüzde sadece kütüphane kataloglarında yer almaktadır. Yazarın bazı kitapları Artvin Yusufeli Belediyesi ile Artvin Valiliği öncülüğünde Doç. Dr. Sedat BAHADIR tarafından yayıma hazırlanarak yeniden bastırılmıştır. Özder'in ölümünden sonra kitaplarının ve arşivinin Artvin İl Halk Kütüphanesine bağışlandığı kaynaklarda yer almasına rağmen, kütüphane kataloğunda az sayıda kitabının olduğu görülmektedir. Ayrıca manevi kızı olan Şahver Karasüleymanoğlu, Özder'in ölümünden sonra çalışmaları hakkında çeşitli toplantılarda konuşmalar yapmış ve yazılar kaleme almıştır (Özder, 2021a: 81-92).

Mustafa Âdil Özder yörede öne çıkan âşıklık geleneği konusunda da ilk araştırmaları yapan kişidir. 1940 yılında yayımlanan ilk kitabı, “19. Yüzyıl Şairlerinden Yusufelili Âşık Muhibbî Hayatı ve Değişleri” dir. Özder'in bu eseri üç yıllık bir araştırma süreci sonunda ortaya çıkmıştır. Muhibbî'yi yaşadığı coğrafya, âşıklığı, evliliği, gurbet hayatı, Kırım Savaşı, ölümü ve şiirleri üzerine yaptığı incelemeler bağlamında ele almıştır. Özder, eserinde Muhibbî'nin hayatını iki bölümde değerlendirmiş, âşığın hayatının son yıllarında dinî-mistik şiire ilgili olduğunu kaydetmiştir (Özder, 2017: 6). Ayrıca Özder, 1967 yılında Muhibbî ile ilgili “Ölümünün 100. Yılında Yusufeli’li Âşık Muhibbî ve Mevlid-i Şerif”; 1975 yılında “Muhibbî İle Esmahan Hikâyesi” kitaplarını yayımlamıştır.

Mustafa Âdil Özder'in önemli çalışmalarından biri hiç şüphesiz 1965 yılında yayımlanan “Doğu İllerimizden Âşık Karşılaşmaları” adlı eseridir. 1930'lu yıllardan itibaren başlayan saha araştırmalarının en verimli sonuçlarından biri olan eserde bade içme olgusunu çeşitli âşıklardan hareketle incelemektedir. Özder, eserinin asıl muhtevasını âşık karşılaşmalarının özellikleri, töresi ve örneklerine ayırmıştır. Yazar, eserinde karşılaşmaların nerede, nasıl ve niçin yapıldığı gibi sorulara cevap aramış ve işlevlerini ele almıştır. Bu eser Özder'in yaşarken yayımlama olanağı bulamadığı *Artvinli Şairler* kitabına bir hazırlık olarak da görülebilir. Özder'in bu çalışması henüz sinema ve tiyatro gibi eğlence ve eğitim araçlarının ülkenin her yerinde olmadığı bir dönemde âşık karşılaşmalarının önemine vurgu yapmaktadır (Özder, 2017a: 5-8). Özder'in bu eseri halk edebiyatı araştırmaları için önemli bir kaynaktır; âşıklık geleneği alanında folklor araştırmacıları, halkbilimciler, edebiyat tarihçileri ve diğer araştırmacılar tarafından kullanılmaktadır.

Artvin folklor araştırmalarının öncüsü olarak gördüğümüz Mustafa Âdil Özder'in üç cilt olarak planladığı ancak 1970 yılında sadece ilk cildini yayımlayabildiği “*Artvin Folkloru*” adlı kitabı yöre açısından son derece kıymetlidir. Üç bölümden oluşan eserde folklor tanımı, konuları, halk şairi ve âşıklar, halk şiiri örnekleri incelenmiştir. Özder, bu kitabı kaleme alırken güttüğü temel amacını şu şekilde açıklamıştır: “İlkokuldan üst derecelerdeki öğrenim kurumlarımıza kadar folklorla karşı ilgi gösterilmesi, konularının ders kitaplarında görünür olması milli kültürümüz adına övünülecek bir olaydır” (Özder, 2017b: 11). Folklorun eğitimdeki işlevini açık bir şekilde gören Özder, bu kitabını gayet sade ve açık bir anlatımla yazmıştır. Kitabın birinci bölümünde folklorun tanım ve tasnifinin yapılmış olması, Özder'in sınırlı da olsa yöntem konusuna eğildiğini göstermektedir.

Özder, 1973 tarihinde Millî Folklor Enstitüsü Müdürlüğüne yazdığı bir dilekçede, 1937 yılında başladığı ve 30 yıl süren çalışmaları neticesinde elde ettiği verilerden hareketle hazırladığı “*Artvinli Şairler*” kitabının basılmasını veya satın alınmasını talep etmiştir. Aynı dilekçede daktilo olan eserin tüm haklarının 10.000 lira bedelle enstitü tarafından satın alındığı kaydedilmiştir (Özder, 2021: 9). Özder'in bu eseri, Artvin'de yaşamış 120 âşığın biyografisi, kişiliği ve değişleri hakkında yaptığı çalışmalarının bir sonucudur. Ayrıca eser Çoruh vadisi halk edebiyatı açısından önemli bir kaynaktır. Özder, araştırmalarında âşıkları sıkı bir şekilde takip etmiş, bizzat onların ağzından derlemeler yapmış bazen de cönklerden istifade etmiştir. Ayrıca fırsat buldukça hayatta olan âşıklara karşılaşmalar yaptırmış ve onları dinleyip yazıya geçirmiştir. Söz konusu bu âşıkların yaşayış yılları, tarzları ve özellikleri detaylı bir şekilde kayıt altına alınmıştır (Karasüleymanoğlu, 1972: 24).

Mustafa Âdil sadece bir folklor araştırmacısı değil aynı zamanda bir tarihçi, arşivci, sosyolog ve şairdir. Derlemeci kişiliği sözlü tarih bakış açısını geliştirmiş, yapmış olduğu araştırmalar sonucunda 1971 yılında “*Artvin ve Çevresi 1828-1921 Savaşları*” adlı eser ortaya çıkmıştır. Bu eser incelendiğinde Özder'in bir tarihçi ciddiyetiyle konuya yaklaştığı, arşiv belgelerinden ve sözlü tarihten yararlandığı, bakış açısı geliştirdiği, olay ve olguları yorumladığı, eleştirel bir tavırla değerlendirmelerde bulunduğu görülmektedir

(Özder, 2017c: 3-6). İçinde, doğduğu coğrafyanın uğradığı haksızlıkları ve zulmü dile getirme hevesi olduğu açıktır. Hiç şüphesiz bu eser Artvin tarihi konusunda araştırmalar yapmak isteyenler için son derece mühim bir kaynak olma özelliğini taşımaktadır.

Mustafa Âdil Özder'in ömrü boyunca yaptığı araştırmaların çoğu folklor sahasıyla ilgilidir. Folklorla ilgili çok sayıda gözlem, görüşme ve derleme yapmıştır. Bu araştırmalar neticesinde kaleme aldığı yazılarının alanın ünlü dergi ve gazeteleri yanında yerel dergi ve gazetelerde de neşretmiştir. Yazılarının önemli bir kısmı *Türk Folklor Araştırmaları*, *Türk Folkloru*, *Sivas Folkloru*, *Çoruh* (Artvin Halkevi Dergisi), *Doğuş*, *Kars Eli* (Kars Halkevi Dergileri), *Bizim Çoruh*, *Şavşat Halk Eğitim Bülteni* (Artvin'de yerel dergiler) gibi dergilerde çıkmıştır. Özder yazılarının bir bölümünü de Artvin'de çıkan şu gazetelerde neşretmiştir: *Artvin'in Sesi*, *Hür Çoruh* ve *Şavşat Postası*. Ayrıca Ankara'da neşredilen *Yeşil Artvin* ile İstanbul'da çıkan *Yeşil Çoruh* gazetelerinde de yazıları yayımlanmıştır. Özder'in makaleleri Artvin dışında çıkan *Turizm Dünyası*, *Sesimiz*, *Ziya Gökalp*, *Tarla*, *Trakya* dergileri, *Türk Folklor Araştırmaları Yıllığı* ile *Halk*, *Haber*, *Çıra*, *Ulus*, *Ekspres* gibi yerel ve ulusal çeşitli gazetelerde de yayımlanmıştır (Karasüleymanoğlu, 1972: 34-35).

Mustafa Âdil Özder'in çeşitli dergi ve gazetelerde tespit edilen yazılarının sayısı oldukça fazladır. Yazı yaşamı boyunca 100'den fazla makaleye imza atan Mustafa Âdil Özder'in konularının çoğu Artvin folkloru üzerinedir. Ayrıca Türkiye sahası folkloru konusunda da yayımlanmış makaleleri vardır. Bunlardan bazıları İncili Çavuş; Seyrani, Posoflu Âşık Müdamî, Karşlı Ali Şevket; Tepegöz; İstanbul ve savaş destanları; mitoloji ve iyeler; cönkler; düğün kültürü, gelenek ve görenekler, âşıklar bayramı; gezi, gözlem, inceleme, rapor ve değerlendirme şeklinde sıralanabilir. Türk halk biliminin en uzun soluklu dergisi kabul edilen ve İhsan Hınçer tarafından İstanbul'da çıkarılan *Türk Folklor Araştırmaları* dergisinde 25 makalesi tespit edilmiştir. Derginin 1966 yılı Nisan ayında yayımlanan 201. sayısı ise Artvin Özel Sayısı olarak çıkmıştır. Bu sayıda Mustafa Âdil Özder, "*Artvin Folklor Konuları*" ve "*Artvinli Şairler-Âşıklar*" adlı iki makale kaleme almıştır. Özder'in dergide yayımlanan bütün makaleleri incelendiğinde Türk halk biliminin pek çok alanında araştırmalar yapabilecek yetkinlikte olduğu görülür. Bu açıdan bakıldığında o, Artvin folklor araştırmaları tarihi bakımından önemli bir şanstır. Çünkü Artvin folklorunun neredeyse bütün türleri Mustafa Âdil Özder'in çalışmaları sayesinde kendine ulusal basın ve neşriyatlarda yer bulmuştur. Türk halk bilimine yapmış olduğu hizmetlerden dolayı kendisine Folklor Araştırmaları Kurumu tarafından 1986 yılında "İhsan Hınçer Türk Folkloruna Hizmet Ödülü" verilmiştir (Özder, 2021a: 118-119). Bu ödöl halk bilimi alanında 1981 yılından itibaren verilmeye başlanmış olup Mustafa Âdil Özder'in de kısa sürede ödöl layık görülmesi dikkate şayandır.

Mustafa Âdil Özder'in Şairliği: Erkinisli Azmî

Artvin şehri âşıklık geleneğinin canlı bir şekilde yaşadığı kültür kavşaklarından biridir. Yörenin araştırmacılar tarafından *âşıklar yatağı* olarak tanımlanması (Özder, 1966: 4052) ve Doğu Anadolu'ya olan yakınlığı kültürel etkileşimleri arttırmıştır. Yörede bu özelliğinden dolayı halk şiiri önemli temsilciler yetiştirmiştir. Bunlar arasında özellikle Huzurî, Âşık Efkârî, Âşık Muhubbî, Âşık Kara, Âşık Kevserî, Âşık Engünî, Âşık Gülhanî gibi halk şairleri önemli bir yer tutmaktadır (Özdemir, 2018: 462).

Mustafa Âdil Özder'in halk şiiri geleneğine uygun eserler vermesinde yetiştığı çevre oldukça önemlidir. 19. ve 20. yüzyıllarda Artvin âşıklık geleneğinin güçlü temsilciler yetiştirmiş olması, Mustafa Âdil Özder'in köylerinden olan veya bir vesileyle köylerine gelen âşıklarla tanışmasını, onları dinlemesini sağlamıştır (Tokdemir, 1995: 21). Mustafa Âdil Özder halk şiiri ve şairliği konusunda Aydın Karasüleymanoğlu ile yaptığı görüşmede; şiire ilgisinin küçük yaşlarda başladığını belirtmiştir. Âşıkları ve türkülerini dinleyerek başlayan merakının derleme faaliyetleriyle iyice geliştğini ve halk şiiri yazmaya başladığını söylemiştir (1972: 22-23).

Mustafa Âdil Özder Artvin folkloru ve halk şiiri alanında derlemeler yaparken kendisi de *Erkinisli Azmî* veya *Azmî* mahlaslarıyla halk şiirleri yazmıştır. Mustafa Âdil Özder'in yazdığı şiirler Hayrettin Tokdemir tarafından "Yusufelili Azmî" adıyla yayımlanmıştır. Özder'in Artvin-Şavşat ilçesinde öğretmenlik yaptığı 1936 yılında Hayrettin Tokdemir ilkokul öğrencisidir. Tokdemir'in yetişmesinde önemli bir yeri olan Mustafa Âdil Özder'in şiirlerini kitaplaştırarak bir açıdan hocasına olan vefa borcunu ödediği söylenebilir. Kitapta yazarın biyografisi, kişiliği, yazın hayatı ve şairliği konusunda bazı bilgiler bulunmaktadır. Kitapta

şiiirler hece sayısına ve uyağına göre gruplandırılmıştır. Ayrıca kitabın son bölümünde âşık karşılaşmalarından örneklere yer verilmiştir (Tokdemir, 1995: 26-27).

Erkinisli Azmî'nin şiiirleri nazım ögeleri açısından incelendiğinde ağırlığın âşık tarzı geleneğine uygun olduğu görülmektedir. Şiiirlerinde hece ölçüsünün 8'li, 11'li, 14'lü ve 15'li farklı kalıplarını kullanmıştır. Az sayıda şiiirinde aruz vezni kullanıldığı görülmektedir. Şairliğinin ilk döneminde kaleme aldığı ürünler daha çok klasik edebiyat konusudur. Şiiirlerinin çok azında başlık kullanmıştır. Hayrettin Tokdemir, şiiirleri kitapta toplarken başlıklı olanları olduğu gibi korumuş, başlığı bulunmayan şiiirlere, konuya uygun bir başlık eklemiştir (1995: 13). Şiiirlerinde daha çok Azmî mahlasını kullanmayı tercih etmiş bazı şiiirlerinde mahlas kullanmamıştır. Şiiirleri teşbih, mecaz, istiare, kinaye gibi söz sanatları açısından oldukça zengindir.

Erkinisli Azmî pek çok konu ve türde şiiir yazmış olmasına karşın şairliği konusunda oldukça alçak gönüllüdür. O, "Aldanıp Azmî'ye şair demeyin yanlış olur / Çünkü her nazm ile izhâr-ı belagat edemem" dizelerinde söz konusu durumu açıklamaktadır (Tokdemir, 1995: 24). Azmî, gönlü yüce tutmanın bir yararı olmadığını bilir; ona göre her şey ve herkes bir gün unutulmaktadır. Dünyanın gelip geçiciliğini anlattığı şu dördlük oldukça dikkat çekicidir: "Ömür yolu bitmektedir / Gelen göçüp gitmektedir / Adı, sanı yitmektedir / Kim bilecek o canları" (Tokdemir, 1995: 31).

Erkinisli Azmî, Artvin'in ünlü şairi Yusufelili Huzurî'nin vefatı üzerine sekizli hece ölçüsüyle kaleme aldığı "Figan Vardır" başlıklı, yedi dördlükten oluşan şiiirinde âşığın ölümünden duyduğu hüznü anlatmaktadır. "Bülbül uçu gülistan boş / Aşk bezminde noksan vardır / Huzurî'miz göçtü eyvah / Cümlede ah aman vardır". Şiiirde ayrıca Huzurî'nin cenazesinin az sayıda cemaatle sessiz sedasız kaldırılmış olması şairin içini burkmuştur: "Cemaatin dört kişiden / Bu hale şaştı işiden / Bir sen oldun böyle giden / Bil ki nankör zaman vardır" (Tokdemir, 1995: 42-43).

Şiiirlerinde dünyanın faniliği, şikâyet, öğüt, şans ve şanssızlık, aşk, hasret, ağıt, ölüm, inanç, fakirlik, geçim derdi, sosyal roller, millî konular, kahramanlık, düşman, Artvin'in güzelliği, mutfak kültürü, tabiat, Çoruh, yaylalar, dağlar, göç, gurbet, toplumsal ve sosyal meseleler, eleştiri, sövgü gibi konular dile getirmiştir. Bazı şiiirleri âşıklara bir mektup niteliğindedir. Artvin başta olmak üzere öğretmenlik mesleğini icra ettiği yerleri şiiirlerine taşımıştır. Şiiirlerin yerel sözcükleri ve deyişleri oldukça sık kullanılmaktadır.

Erkinisli Azmî'nin şiiirleri içerisinde 11 hece ölçüsüyle kaleme aldığı destanların ayrı bir yeri vardır. Bunlar içerisinde 40 dördlükten oluşan "Muhacirlik Destanı" ile 34 dördlükten oluşan "Artvin İli Destanı" hacim bakımından diğerlerinden uzundur. "Muhacirlik Destanı", Rusların Artvin'i işgalini ve zorunlu olarak şehirden ayrılmaları konu edinmektedir. Bu destanda şair, göç yolculuğunu, çekilen sıkıntıları en ince ayrıntılarına kadar anlatmaktadır. Henüz çocukluk yıllarında ailesiyle birlikte köylerinden Sungurlu'ya yaptıkları göçü ve Rusların çekilmesi sonrası geri dönüşlerini anlatmaktadır. "Ersis'ten göç ettik doğru İspir'e / Bize yoldaş idi bit ile pire / Kim bakar derdinden üstünde kire / Yük yıkın dediler, dolduk bir hana". Bu destanın son dördlüğünde yer alan "Azmî der, sizlere olsun bir ibret" dizesinde, yaşanan sıkıntılardan, çekilen çileden ders almanın gerekliliğine vurgu yapılmıştır (Tokdemir, 1995: 49-55). Şairin "Erkinis Köyüne Destan" şiiiri de Rus işgali sonrası verilen kahramanca mücadeleyi ve Erkinis'in türlü güzelliklerini konu edinmektedir. Destanın bir dördlüğü "Oğuz atalardan nice bir eser / Yeraltı mahzenler, karnaguş evler / Tandır başı, masal, periler, devler / Git hem dinle, hem de gör Erkinis'te" şairin halkbilimci kişiliğinden de izler taşımaktadır (Tokdemir, 1995: 59).

Erkinisli Azmî'nin dikkat çeken şiiirlerinden biri de on sekiz dördlükten oluşan "Tekerleme Destanı"dır. Bu şiiirde, günlük yaşamla ilgili çeşitli meseleler ardı ardına verilmiştir. Şiiirde eleştiri teması öne çıkmaktadır. "Milyar verseler satmam özümü / Esirgemem yeri gelse sözümü / Hakikat önünde yumup gözümü / Apaçık gerçeğe sırdır diyemem" (Tokdemir, 1995: 72). Şairin ekonomik sorunları dile getiren ve hayat pahalılığına mizahi bir yaklaşım gösteren "Soğan Destanı" adlı şiiiri de oldukça önemlidir. "Savul ey müşteri, soğandır gelen / Sebzelelerin şahı, sultandır gelen / Göstermez yüzünü, nihandır gelen / Göz yaşartır âh-ü figandır gelen" (Tokdemir, 1995: 104).

Sonuç

Bu çalışmada Artvin folklor araştırmalarının başlatıcısı olan Mustafa Âdil Özder hayatı, sanatı ve eserleri bağlamında incelenmiştir. Özder'in yaşadığı dönem, imparatorluğun dağıldığı, yoğun savaşların yaşandığı ve genç cumhuriyetin temellerinin atıldığı bir zaman dilimidir. Bu zorlu süreçlerde hayata tutunup kendini yetiştirmiş, cumhuriyetin ilan edildiği tarihte öğretmen okuluna kaydolmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk öğretmenlerinden biri olan Özder, üzerinde olan sorumluluğun bilincindedir. Mustafa Kemal Atatürk'ün işaret ettiği hedeflere ulaşılması ve devletin bekası için, millî kültürün derlenmesi vazgeçilmezdir. Bu amaçlar doğrultusunda gecesini gündüze katıp büyük bir azimle Artvin coğrafyasını karış karış gezmiştir. Özder'in kitap ve makaleleri bugün folklor araştırmaları açısından yol göstericidir.

Bütünü meydana getiren küçük parçalar; Özder yaşamı boyunca büyük oranda Artvin ilinin tarihini ve folklorunu incelemiştir. Yapmış olduğu çalışmalar Türk folklor belleğine eklenmiştir. Çünkü sözlü tarih ve folklor kişilerin belleğinde ve anılarında yaşamaktadır. Bu açıdan derleme çalışmalarında kritik dönemler vardır. Özder, âşıklık geleneğinin canlı olduğu, kaynak kişilerin en verimli olduğu zamanda sahaya çıkmıştır. Derlemeleri yanında, değerlendirmeleri, sınıflandırmaları ve yönetsel yaklaşım denemeleri de yol göstericidir. Eserlerinde çalışma azmini görmek mümkündür, karşılaştığı sıkıntılara eserlerinde yer vermemiştir. Onun duygusal yanı ve şikâyetleri şiirlerinde yer almaktadır; şiirlerinde yaşamından, maddi imkânsızlıklardan ve saha derlemelerinde karşısına çıkan sorunlardan izler bulunmaktadır. Kısaca folklor konusundaki bilinci ve azmi bugün genç halkbilimcilere kazandırabilecek örnekler arasında yer almaktadır. Özder'in âşık karşılaşmalarına gösterdiği ilgi geleneğin henüz canlı olduğu bir dönemdeki yapısının analiz edilmesi bakımından elzemdir. Yazmış olduğu ders kitapları, yöre tarihi ve coğrafyası konusundaki birincil kaynaklardan elde ettiği veriler, folklor araştırmaları, biyografik çalışmaları ve bibliyografya araştırmaları gibi eserlerinin her biri ayrıca değerlidir. Karadeniz'in kuzeydoğusunda küçük bir kasabada hayata gözlerini açan ve Ankara'da yaşama veda eden Mustafa Âdil Özder'in Türk folklor araştırmaları tarihinde her zaman ardından söz ettireceği ve her dönemde yapmış olduğu çalışmalarla anılacağı düşünülmektedir.

Sonnotlar

1. Çalışmanın hacmi gereği bu konuya kısaca değinilmiştir; detaylı bilgi için ayrıca bakınız: (Çobanoğlu, 2005 ve Yıldırım, 1998).
2. Mustafa Âdil Özder'in nüfus kayıtlarında yer alan doğum yılı 1909 olarak görülmektedir. Babası Mehmet Razi Efendi oğlunun doğum tarihini bir kitabının iç kapağına günü gününe not düşmüştür. Mustafa Âdil Özder doğumu konusunda şu dizeleri kaleme almıştır:

“Nisan yirmi yedidir saat üç alaturka,
Aynı günde yükselmiş feryadımız ayyuka.

Rûmî bin üç yüz yirmi üçe rastlar bu tarih,
On dört nisan gününe gelir, hesabı sarih”.

Mustafa Âdil Özder başka bir şiirinde ise doğum tarihi konusundaki kafa karışıklığını kesin olarak ortadan kaldırmıştır:

“Doğum dokuz yüz yedi, gün yirmi yedi nisan,
Altmış beş sene geçmiş nasıl şaşmamış insan” (Tokdemir, 1995: 15).

3. 1913 yılında Türk Ocaklarının Genel Başkanlığına seçilen Hamdullah Suphi uzun bir süre bu görevi üstelenmiştir. 1931 yılında Türk Ocakları kapatılana değin başkanlığını sürdürmüş ve 1949'da Türk Ocaklarının yeniden açılmasını ve teşkilatlanmasını sağlamıştır (Sarıay, 2004: 144).
4. Bu dergi, Erzurum Muallimler Birliği tarafından Mart 1926 yılında çıkarılmıştır (Küçüköğurlu, 2012: 131).
5. Mustafa Âdil Özder'in vefatından sonra arşivinde yer alan ve yayımlanmamış birtakım eserleri koruma altına alınmıştır. *Huzûrî Divanı* adlı eserini 2015 yılında Muammer Demirel hazırlanmış ve Yusufeli Belediyesi tarafından yayımlanmıştır.

Kaynaklar

- ANSİKLOPEDİ MADDESİ (1992). “Mustafa Âdil Özder”. *Meydan Larousse Büyük Lugat ve Ansiklopedi*. (Hzl.: S. Kılıçoğlu vd.), Sabah Gazetesi. C. 15, 368.
- BEN-AMOS, D. (2006). “Şartlar ve Çevre İçinde Folklorun Bir Tanımına Doğru”. (Çev.: M. Ekici), *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar-1*, (Hzl.: M. Ö. Oğuz vd.), 37-57, Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- ÇOBANOĞLU, Ö. (2005). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KARASÜLEYMANOĞLU, A. (1972). *43. Hizmet Yılında Türli Yönleriyle M. Âdil Özder*. Ankara: Artvin Yüksek Tahsil Öğrenci Derneği Yayını.
- KÜÇÜKUĞURLU, M. (2012). *Türk Siyasi Tarihinde Erzurum 1923-1950*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- ÖNDER, A. R. (1966). “Folklorcularımız: Mustafa Âdil Özder”. *Türk Folklor Araştırmaları*, C. 10, S. 207, 4214-4216.
- ÖZDEMİR, M. (2018). “Edebiyat ve Coğrafya İlişkisi Bağlamında Şiirden İzlenimler: Âşıkların Dilinden Artvin”. *Uluslararası Artvin Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 454-479.
- ÖZDER, M. Â. (1966). “Artvinli Şairler-Âşıklar”. *Türk Folklor Araştırmaları*, C. 10, Artvin Özel Sayısı 201, 4052-4057.
- ÖZDER, M. Â. (1967). “Derleme Çalışmaları: Millî Folklor Enstitüsü Folklor Gezisi Raporu”. *Türk Folklor Araştırmaları*, C. 11, S. 220, 4574-4576.
- ÖZDER, M. Â. (2015). *Huzûrî Divanı*. (Hzl.: M. Demirel). Artvin: Yusufeli Belediyesi Yayınları.
- ÖZDER, M. Â. (2017). *19. Yüzyıl Şairlerinden Yusufelili Âşık Muhibbî, Hayatı ve Değişleri*. (Hzl.: S. Bahadır). Artvin: Yusufeli Belediyesi Yayınları.
- ÖZDER, M. Â. (2017a). *Doğu İllerimizde Âşık Karşılaşmaları*. (Hzl.: S. Bahadır). Artvin: Yusufeli Belediyesi Yayınları.
- ÖZDER, M. Â. (2017b). *Artvin Folkloru*. (Hzl.: S. Bahadır). Artvin: Yusufeli Belediyesi Yayınları.
- ÖZDER, M. Â. (2017c). *Artvin ve Çevresi 1828-1921 Savaşları*. (Hzl.: S. Bahadır). Artvin: Yusufeli Belediyesi Yayınları.
- ÖZDER, M. Â. (2021). *Artvinli Şairler*. (Hzl.: S. Bahadır). Artvin: Artvin Valiliği Kültür Yayınları.
- ÖZDER, M. Â. (2021a). *Cumhuriyetin 50. Yıl Dönümünde Kısa Açıklamalarla Artvin Bibliyografyası 1923-1973*. (Hzl.: Ş. Karasüleymanoğlu ve S. Bahadır). Ankara: Son Çağ Yayınları.
- SARINAY, Y. (2004). *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- SÖZLÜK. (1993). *Türkiye’de Halk Ağızlarından Derleme Sözlüğü*. (Hzl.: E. Vardarlı vd.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TOKDEMİR, H. (1995). *Yusufelili Azmî’den Değişler*. Ankara.
- TOYGAR, K. (1988). “Biyografiler / Kaybettiklerimiz: M. Âdil Özder”. *Türk Folkloru Araştırmaları*, 107-120, Ankara: Öztekin Matbaacılık.
- URL-1: “Mustafa Âdil Özder Yusufeli Kültür ve Tarih Araştırmaları Merkezi”. <https://kutuphane.yusufeli.bel.tr/> [Erişim Tarihi: 4 Nisan 2023].
- YILDIRIM, D. (1998). *Türk Bitiği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ZİYA GÖKALP. (1976). *Türkçülüğün Esasları*. (Hzl.: M. Kaplan). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.